

De Camillis püspök első látogatása Szatmárnémetiben

Ovidiu GHITTA

Kölcsön kocsival és -lovakkal¹, csendben érkezett meg 1690. május 10-én De Camillis püspök Németibe,² amit abban az időben egy Szamos-ág választott el Szatmár városától és erődítményétől.³ Pontosan három hét telt el azóta, hogy az egykori albániai misszionáriust és a rutén baziliták római általános ügyvivőjét⁴ ünnepélyesen beiktatták a munkácsi püspökségbe⁵ mint az „*in dioecesi Munkacsiana aliisque locis acquisitis in Hungaria*”⁶ élő görögök apostoli vikáriusát és Rómával egyesült püspökét.

1. Korrajz: Az egyházi unió és a felekezetszerveződés folyamata a Felső-Magyarországon

A Khioszon született főpapnak ez volt az első fontos vizitációja, amit meglehetősen nehezen körülhatárolható „egyházmegyéjében” végzett.⁷ Az a rövid idő, ami a számára teljesen ismeretlen Kárpát-vidékre való megérkezése és munkácsi rezidenciájának birtokbavétele óta eltelt, nem adott neki okot se nyugalomra, sem pedig optimizmusra. Az a misszió, amivel Kollonich Lipót bíboros megbízta, leginkább a lehetetlen küldetések kategóriájába tartozott, ahogyan azt érthető meglepődéssel maga a vidékkel fokozatosan megismerkedő püspök is megállapította.

¹ HODINKA A., *A munkácsi gör. szert. püspökség okmánytára* (= *Okmánytár*) vol. I, Ungvár 1911, 306–307. („*Quando andai a Szatmar, mi feci imprestar il carro e cavalli dal vesc. Metodio...*”).

² A püspök kezdetben nem tudja eldönteni, hogy leveleit a „régí” vagy az „új” naptár szerint dátumozza. A Szatmárnémetibe való megérkezését végül a Julián-naptár szerinti április 30-ra teszi: ZSÁTKOVICS K., ‘De Camellis József munkácsi püspök naplója’ (= ‘Napló’), in *Történelmi Tár*, Budapest 1895, 704 („*A die 30 Apr(íl)is 1690 secundum vetus veni Szatmarinum...*”).

³ A. BURAI, ‘Dezvoltarea oraşului medieval Satu Mare’, in *Satu Mare. Studii și comunicări*, vol. IV, 1980, 144–149.

⁴ De Camillis albániai és római működéséhez lásd: ATH. PEKAR, ‘Tribute to Bishop Joseph J. de Camillis, OSBM (1641–1706)’, in *Analecta OSBM*, s. II, sect. II, fasc. 1–4, Roma 1985, 375–390.

⁵ A beiktatásra 1690. április 10/20-án került sor a munkácsi kolostortemplomban Benkovich Ágoston váradi püspök és Klobusiczky Ferenc, a Rákóczi-uradalom főtisztartója jelenlétében. ZSÁTKOVICS, ‘Napló’ (art. cit. 2. jegyzet), 700; HODINKA, *Okmánytára*, 297.

⁶ HODINKA, *Okmánytár* (op. cit. 1. jegyzet), 290.

⁷ A munkácsi görög katolikus egyházmegye felállításához mindmáig nélkülözhetetlen alapmű: B. PEKAR, *De erectione canonica Eparchie Mukacsovienensis (an. 1771)*, ed. II^a, Roma 1956.

Az, aminek előmozdítását várták tőle, vagyis a Felső-Magyarország településein nagy számban élő *görög szertartású* keresztények egyesítését a római katolikus egyházzal,⁸ közvetve vagy közvetlenül politikai monopóliumokat, társadalmi hierarchiákat, felekezeti kapcsolatok és regionális vagy helyi szinten rögzült vallásgyakorlati sajátosságokat fenyegetett. Ez a folyamat része volt annak a széles spektrumú cselekvés-sorozatnak, amit a Habsburg-kormányzat a változatos etnikai, nyelvi, vallási és kulturális képet mutató, illetve ősi és erős autonómia-hagyományokat ápoló vidék hathatósabb ellenőrzése érdekében foganatosított.⁹

Az uniós mozgalom a felekezetszerveződés folyamatának fontos és érdekes helyi aspektusa. A felekezetszerveződés folyamata az állam és (ebben az esetben a katolikus) egyház jelentős energiákat megmozgató közös erőfeszítése a modern kor hajnalán a társadalom szervezettségének fokozása és egy új típusú kormányzati hatalom kiépítése érdekében, valamint azért, hogy az egyes területek és az ott élő emberek fokozatosan a lehető legegységesebb, leghomogénebb és jól meghatározott identitással felruházott politikai, intézményi, kulturális és felekezeti rendszerbe integrálódjanak.¹⁰ Kétségtelen viszont, hogy De Camillis munkácsi kinevezése pillanatában a bécsi udvar távol állt a felső-magyarországi régió teljes ellenőrzésétől, s következésképpen attól is, hogy a püspökre bízott feladat végrehajtását hathatósan támogatni tudja. Éppen csak véget ért egy igen súlyos belső konfliktus¹¹ – egy igazi polgárháború –, ami egyértelműen felfedte a vidék magyar nemességének Habsburg- és katolikusellenes érzelmeit. A püspök tehát egy kegyetlen katonai akciótól feldúlt környezetbe érkezett, ahol politikai instabilitás, hatalmi bizonytalanság uralkodott és amit következésképpen a közbiztonság hiánya jellemezett.

A püspököt ellentétektől és ellenséges érzelmeiktől fűtött légkör vette körül, ami egyáltalán nem kedvezett egy új vallási irányzat (*implicit*e egy új egyház) létrehozásának és fejlesztésének. Mindeközben arra is számíthatott, hogy tevékenységét a *szakadárok* és az *eretnekek* nem fogják jó szemmel és tétlenül nézni. Ha ezekhez hozzávesszük még a püspöki jövedelmek és a székhely körüli teljes és elbátortalanító zűrzavart, megérthetjük, hogy a megdöbbsent püspök miért fogal-

⁸ A folyamat 1646-ban az ungvári unióval kezdődött. Az ungvári unió történetéhez és további fejlődéséhez lásd: HODINKA A., *A munkácsi görög-katolikus püspökség története* (= *Történet*), Budapest 1909, 295–400., és M. LACKO, *Unio Uzborodensis Ruthenorum Carpathicorum cum Ecclesia Catholica*, Roma 1955, 91–185. Az unió helyzetéről De Camillis érkezésekor: PEKAR, 'Tribute' (*art. cit.* 4. jegyzet), 398.

⁹ Ezt támasztja alá az „*Einrichtungswerk des Königreichs Hungarn*” című dokumentum is (a Kollonich Lipót által vezetett bizottság műve), mely rámutat az uniós mozgalom jelentőségére a térség katolicizmusának és ellenőrzésének megszilárdításában: VARGA J. J., 'Berendezési tervezetek Magyarországon a török kiűzésének időszakában. Az »*Einrichtungswerk*«, in *Századok*, anno 125, 1991, no. 5–6, 465.

¹⁰ W. REINHARD, 'Disciplinamento sociale, confessionalizzazione, modernizzazione. Un discorso storiografico', in *Disciplina dell'anima, disciplina del corpo e disciplina della società tra medioevo ed età moderna* (a cura di P. PRODI con la collaborazione di CARLA PENUTI), Bologna 1994, 101–123.

¹¹ Munkács vára, a kurucok utolsó erőssége csak 1688-ban került a császáriak kezére. *Erdély története*, vol. II, Budapest 1986, 876.

maz így a vidékről: „*annyira nyomorúságos, hogy soha, de soha sem hittem volna, ha a saját szememmel nem látom*”.¹²

2. De Camillis püspök programja a munkácsi „egyházmegye” uniójának előmozdítása és megszilárdítása érdekében

A püspök tehát igen kedvezőtlen körülmények között kezdte el tevékenységét. A beiktatását követő hetekben viszont már kezdtek kirajzolódni programjának alapelvei és stratégiai súlypontjai. Célja az unió megszilárdítása és stabil intézménnyé való fokozatos átalakítása volt. A meglévő „krónikus” anarchia miatt nem meglepő, hogy a püspök elsődleges gondja az volt, hogy Felső-Magyarország nagy létszámú *görög rítusú* (ruszin, román, görög, szerb) papságával kizárólagos és törvényes főpásztorként ismertesse el magát.¹³ Meggyőződése szerint ez volt az elsődleges feltétele annak, hogy látszólagos és csak nevében létező egyházmegyeje valóságos, földrajzilag pontosan körülhatárolt egyházkormányzati egységgé váljon, egységes szervezeti és működési szabályokkal. Személye köré kellett felépülnie annak a papi szolidaritásból és hűségéből szőtt hálónak, mely által valósággá válhatott a római katolikus egyházzal egyesült sajátos helyi egyház. Az uniós mozgalomnak tehát fokozatosan az által kellett teret nyernie a skizmával szemben, hogy a papok és az általuk vezetett közösségek egyre nagyobb számban vetik alá magukat De Camillis püspöki joghatóságának.

A püspök által az első hetekben felvázolt cselekvésprogramban ugyanakkor fontos szerepe van – párhuzamosan joghatóságának elismertetésével – a klérus (papok és szerzetesek egyaránt) részéről letett nyilvános hitvallásoknak is, melyekkel elkötelezték magukat a katolikus hit mellett.¹⁴ A püspök fontosnak tartotta, hogy papjai nyilvánosan, tudatosan és esküt téve nyilatkozzanak arról, hogy a katolikus egyházzal hitbeli egységben állnak. Ennek jóval nagyobb jelentősége van annál, amit elsőre gondolnánk. Ebben ugyanis egyértelmű jelét találjuk annak, hogy De Camillis egyházát felekezeti/konfesszionális egyháznak tekintette. Ez tökéletes összhangban van az előző másfél évszázad nyugat- és közép-európai vallási-felekezeti fejlődésével. De Camillis úgy tekintett egyházára, mint egy olyan vallási közösségre, amit egy meghatározott hitvallás (*confessio*) kovácsol egységbe. Ez a hitvallás tartalmazza azokat a – mindenekelőtt teológiai – kritériumokat, melyek egyrészt meghatározzák a csoporthoz tartozás feltételeit, másrészt pedig összetéveszthetetlenül megkülönböztetik azt más felekezetektől.¹⁵

¹² HODINKA, *Okmánytár* (op. cit. 1. jegyzet), 307.; PEKAR, ‘Tribute’ (art. cit. 4. jegyzet), 399.

¹³ „*Recognoverunt me, ut Episcopum proprium omnes ex comitatu Munkacz die 10–a Aprilis secundum vetus, quando fui installatus et iterum die 24–a dicti quando Synodum habui*”, – jegyzi fel munkácsi tartózkodásának első két legfontosabb pillanatáról. ZSÁTKOVICS, ‘Napló’ (art. cit. 2. jegyzet), 706.

¹⁴ *Uo.*, 700, 703; HODINKA, *Okmánytár* (op. cit. 1. jegyzet), 297.

¹⁵ W. REINHARD, ‘Disciplinamento sociale’ (art. cit. 10. jegyzet), 109; P. PRODI, *Introduzione allo studio della Storia moderna*, Bologna 1999, 65–67.

A püspök cselekvésprogramjának harmadik eleme is arra utal, hogy az eseményeknek ezt a fajta fokozatos fejlődését képzelte el. Arról van szó, hogy a papság körében tapasztalt szabálytalanságok felszámolása érdekében tudatosan törekedett egy határozatokból és kánoni intézkedésekből felépülő normagyűjtemény összeállítására.¹⁶ Egy ilyen sajátos, nyilvánosan közzétett, erkölcsi, egyházfegyelmi, szentségi és intézményi normákból álló gyűjtemény szükségszerűen hozzájárul a fegyelmezett és minden mástól megkülönböztetett felekezeti csoportosulás létrejöttéhez.

A felső-magyarországi régió uniójának előmozdításán és kiterjesztésén fáradozó De Camillis püspök tervének elsődleges célkitűzései az 1690. május 4-én Munkácsra tartott zsinat alkalmával kerültek nyilvánosságra.¹⁷ A helyi zsinat (melyen ez alkalommal hét főesperes és kb. hatvan pap vett részt a környező falvakból)¹⁸ a főpásztor terveinek megvalósításában elsődleges szerepet játszott. A következő két évben az egyházmegyéje látogatása során a püspök gyakran él ezzel az intézménnyel.¹⁹ A zsinatok napirendjén szerepelt a püspök elismerése törvényes főpásztorként, a papok nyilvános hitvallása és a püspöki rendelkezések kihirdetése, valamint (nem tudjuk, hogy minden alkalommal-e) a püspök beszéde, melyben példákat felsorolva vázolta a *szent unió* előnyeit.²⁰ Az unió előmozdítására tett erőfeszítéseit tehát a püspök a zsinaton megjelentek tájékoztatására, az érthető magyarázatra és a párbeszédre alapozta.

Úgy tűnik, hogy az első zsinaton a püspök felhívására megjelentek kivétel nélkül elismerték őt püspöküknek és letették a katolikus hitvallást. Megválaszolatlan marad a kérdés, hogy mennyien lehettek azok, akik nem jelentek meg a zsinaton? Mindenesetre tény, hogy a Munkácsra indulók között voltak olyanok, akik „*egy könyvekkel a kezében járkáló (...) ravasz szakadár pap*”²¹ szavaitól összezavarodva visszafordultak. Az ortodoxok reakciója tehát már Munkács környékén is érzékelhető volt. Az ortodoxok korábban Máramarosban és a környező vármegegyekben is tettek komoly lépéseket annak érdekében, hogy megakadályozzák De Camillis elismerését mint Felső-Magyarország egyetlen *görög szertartású* püspökét.²²

¹⁶ ZSÁTKOVICS, ‘Napló’ (*art. cit.* 2. jegyzet), 703.; PEKAR, ‘Tribute’ (*art. cit.* 4. jegyzet), 399.

¹⁷ A Julián-naptár szerint április 24.

¹⁸ ZSÁTKOVICS, ‘Napló’ (*art. cit.* 2. jegyzet), 703.; HODINKA, *Okmánytár* (*op. cit.* 1. jegyzet), 303.

¹⁹ HODINKA, *Történet* (*op. cit.* 8. jegyzet), 415–417. A. BARAN, ‘Metropolia Kioviensis et eparchia Mukačoviensis’, in *Analecta O.S.B.M.*, s. II, sect. I, Roma, 1960, 89.; C. VASIE, *Fonti canoniche della Chiesa cattolica bizantino-slava nelle eparchie di Mukačevo e Prešov a confronto con il Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium (CCEO)*, Roma 1996, 113.

²⁰ Ez a részlet szerepel Kossakovszkij Adrián 1691 júniusi, Rómába küldött jelentésében is. Ugyanebben utal De Camillis 1690. december 10-én és 1691. január 12-én Munkácsra tartott zsinataira is. Archivio della S. Congregazione di Propaganda Fide, Roma (A.S.C.P.F.), *Scritture riferite nei Congressi: Greci di Croazia, Dalmazia, Schiavonia, Transilvania e Ungheria (Greci di...)*, vol. I, f. 117v.

²¹ N. NILLES, *Symbolae ad illustrandam Historiam Ecclesiae Orientalis in Terris Coronae S. Stephani*, vol. II, Oeniponte 1885, 859.; HODINKA, *Okmánytár* (*op. cit.* 1. jegyzet), 303.

²² „*E de fatto nel comitato di Maramurus, che confina con questo havendo, quelli preti sentito, che io son venuto da Roma gia cercano di far venir pro loro qualche altro vescovo scismatico et ad esempio loro si fara l'istesso negli altri comitati e cosi in luoghi di mette in qualche bon sesto le cose, sara una confusione e disordine peggiore*”: HODINKA, *Okmánytár* (*op. cit.* 1. jegyzet), 298.

A munkácsi püspök 1690. április 22-én kelt levelében ezért kérte Lipót királyt arra, hogy tiltsa be a vidéken a *szakadár* püspökök működését,²³ mivel megítélése szerint azok jelenléte zavart okoz. A püspök problémalátása azt tükrözi, hogy a római katolikus egyházzal való egységet rendteremtő tényezőnek tekintette, ami egyházi közvetítéssel újra egy hatalmi tényezőt vezet be a válságban lévő társadalomba. Mindezt természetesen a „világi kar” segítségével teszi, ami oly jellemző a „felekezetek korára”.

3. Monasterli Demeter főesperes és Szatmárnémeti mint görög katolikus központ

Az első hetekben a görög főpap igen kevés esélyt láthatott arra, hogy az ortodoxok irányítása alatt álló terület nagyságát és népesség számát gyors ütemben csökkentse. Ennek elsősorban az volt az oka, hogy igen vékony volt az az alap, amire építhetett. Néhány katolikus pap kivételével (egyesültek és *latinok*) mindenki más *szakadár* vagy *eretnek* – jegyezte meg 1691-ben Kossakovszkij Adrián, a püspök munkatársa.²⁴ „Amikor megérkeztem, mindössze két pap állította magáról azt, hogy egyesült”²⁵ – írja nyilvánvaló meglepetéssel De Camillis.

Ha valóban úgy volt, ahogyan azt a püspök állította, akkor 1690 májusában Szatmár felé utazva éppen az egy-két egyesült pap felé haladt. Monasterli (vagy Monastelli) Demeter, kinek házában a püspök május 10-én megszállt,²⁶ egyébként már öt éve a Habsburg-uralom alatt álló Északkelet–Magyarország elszigetelt görög szertartású katolikus közösségeinek lelki vezetője volt. A Szatmárnémetiben élő levantei kereskedők papjaként kapta meg 1685. április 4-én Lipót királytól kinevezését, mely szerint a Szatmár, Ugocsa, Ung, Bereg és Szabolcs vármegyékben a „görög nemzet és rutén nép” körében működő papok „legfőbb moderátora”, vagyis a gyakorlatban főesperese lett.²⁷ Kinevezése azon intézkedések szöveggörnyezetébe illeszkedik, melyeket a bécsi udvar 1683 után Felső-Magyarország politikai és katonai ellenőrzése érdekében foganatosított. Minthogy abban az időben Munkácson nem tartózkodott egyesült püspök,²⁸ Monasterli feladata lett egy olyan egyházkormányzati struktúra kiépítése, mely képes összefogni nem csak a már egyesült közösségeket, hanem azokat is, melyek hajlandóságot mutattak a római egyházzal való egyesülésre. Szatmárnémeti városa így vált az uniós mozgalom kiindulási pontjává a térségben. Maga a mozgalom azonban igen nehéz helyzetben

²³ Uo.

²⁴ A.S.C.P.F., *Greci di...*, vol. I, f. 117r.

²⁵ HODINKA, *Okmánytár* (op. cit. 1. jegyzet), 393.

²⁶ „...mansì in domo adm. R.D. Demetrii Monasteli Archi Diaconi”: ZSÁTKOVICS, ‘Napló’ (art. cit. 2. jegyzet), 704–705.

²⁷ HODINKA, *Okmánytár* (op. cit. 1. jegyzet), 258–259.

²⁸ 1688-ban néhány hónapig Rafael Havrilovič érsek működött Munkácson. A. BARAN, ‘Archiepiscopus Raphael Havrilovič eiusque activitas in eparchia Mukačoviensis’, in *Orientalia Christiana Periodica*, vol. XXXI, fasc. I, Roma 1965, 119–124.

volt, mivel egészen 1690-ig hiányzott az a püspöki hatalom, mely támogathatta és a konkurrens felekezetekkel szembeni vitában képviselhette volna.²⁹ Az 1670-es évek közepétől kezdve ez alkalommal is bebizonyosodott, hogy az unió mint vallási irányzat megszilárdulásának és elterjedésének folyamatában a városi környezet jelentősebb a vidékinél. Egymással szoros összefüggésben álló gazdasági, társadalmi és politikai okokból a bécsi udvar megnyitotta az utat a *görög szertartású* kereskedők letelepedése előtt a felső-magyarországi városokban (pontosabban a kincstári birtokokon) – ahonnan korábban ki voltak zárva –, azzal a feltétellel, hogy elfogadják az egységet a katolikus egyházal.³⁰ Ezáltal nem csak egy olyan településtípus került képbe, ahol korábban a görög-katolicizmus nem tudott érvényesülni, hanem egy a korábbi célcsoporttól (a klérus) teljesen eltérő társadalmi-foglalkozási osztály (a kereskedők) is. Balkáni eredetének köszönhetően ez a társadalmi réteg a vallási jelenségnek egy egészen sajátos etnikai és nyelvi árnyalatot is adott.

4. A szatmárnémeti zsinat jelentősége (1690. május 11.)

Az egyházmegyéje vizitációját megkezdő De Camillis püspök választása nem véletlenül esett tehát Szatmárnémetire. Kétségtelen, hogy erős szimbolikus jelentése volt: a térségben működő főesperes – s vele együtt az általa vezetett nyáj – elfogadja az új munkácsi püspök joghatóságát. A püspök ellenőrzése alá kívánta vonni azt a központot, amely az utóbbi években megőrizte az uniót a térségben. A szándék a város *görög* templomában május 11-én megtartott zsinaton realizálódott, amikor mintegy hatvan összegyülekezett pap³¹ Monasterli vezetésével elismerte De Camillist mint törvényes főpásztort és Rómával egyesültnek nyilvánította magát.³² Csak feltételezhetjük, hogy többségük Szatmár vármegyéből érkezett,³³ s

²⁹ Monasterli problémáiról 1685 és 1688 között lásd: O. GHITTA, *Năsterea unei biserici. Biserica greco-catolică din Sătmăr în primul ei secol de existență*, Cluj–Napoca 2001, 97–116.

³⁰ Az 1667. július 1-én kiadott Lipót-féle kiváltságlevél a „*görög szertartású*” kereskedőknek szól, hogy azok Szamár, Németi és Kálló, valamint más felső-magyarországi városokban telepedjenek le. Z. Ács, 'Marchands grecs en Hongrie aux XVIIe–XVIIIe siècle', in *Etudes Historiques Hongroises: publiées à l'occasion du XVIIIe Congrès International des Sciences Historiques par le Comité National des Historiens Hongrois*, vol. 2, 42–43. Ugyanazon a napon Lipót kiadott egy okiratot, melyben utal „*hívüinkre*” Horváth Mártonra, „*a Szent Római Egyházzal egyesült görög szertartású*” kereskedők vezetőjére, kik „*Debrecen városunkban*” éltek. Haus –, Hof – und Staatsarchiv, Wien, *Ungarische Akten, Allgemeine Akten*, Fask. 257, f. 36r.

³¹ „*Die 1–a Maji feci synodum topicum, in quo congregati sunt 60 circ. Presbyteri*”: ZSÁTKOVICS, 'Napló' (art. cit. 2. jegyzet), 705. „*Synodus topica in eccl(esi)a Zathmar Nemetensi S. Nicolai r(itus) gr(aeci) habita ab illmo. et revmo. d. Joanne Josepho de Camillis...*”: HODINKA, *Okmánytár* (op. cit. 1. jegyzet), 300. Más írásában a püspök habozás nélkül hatvan papról ír: „*...e si trovarono da 60. altri preti*”, HODINKA, *Okmánytár* (op. cit. 1. jegyzet), vagy: „*feci un altro Sinodo con l'intervento di un'altra sessantina di Preti*”, VASILE, *Fonti canoniche* (op. cit. 19. jegyzet), 113–114.

³² „*Recognovit me R.D. Demetrius Monasterli cum aliis Presbyteris*”: Uo., 706. „*Feci che loro confermassero la s. Unione...*”: HODINKA, *Okmánytár* (op. cit. 1. jegyzet), 303.

³³ Az „*aliis Presbyteris*” megjegyzéssel illetett papokat nem lehet beazonosítani. Rajtuk kívül a püspök

hozzájuk csatlakozott egy Ugocsából érkezett csoport.³⁴ A gyűlésen valószínűleg a Monasterlihez hű papok vettek részt, akik már korábban letették a katolikus hitvallást, hiszen maga De Camillis is úgy fogalmaz, hogy kifejezésre juttatták hűségüket a „szent unióhoz”. A püspök naplójában olvasható rövid feljegyzések és a Rómába küldött jelentése (melyben beszámol arról, hogy többen is megjelentek volna, ha „néhány szakadár pap” el nem tántorítja őket³⁵) azt bizonyítják, hogy a térségben működtek olyan papok, akik nem ismerték el az új főpásztort, ahogyan nem ismerték el a főesperest sem, és nem voltak hajlandók a katolikus hitvallás letételére. Azok száma, akik nem fogadták el a görög püspök által felvázolt felekezeti rendet, s azzal szemben mást képviseltek, vagy még nem döntöttek felekezeti hovatarozásuk kérdésében, egyáltalán nem volt elhanyagolható.

A Szatmárnémetiben megtartott zsinat az ott megalkotott és kihirdetett rendeletek miatt is figyelemre méltó. Az egy héttel korábban Munkácson lezajlott zsinat forgatókönyvét alkalmazva a püspök egy szigorúan betartandó normagyűjteményt kívánt kihirdetni.³⁶ Ez a tekintélyes rendeletgyűjtemény – az egyetlen, ami a kutatók rendelkezésre áll³⁷ – lényegében azt a célt szolgálta, hogy javítson a papi szolgálat minőségén, valamint az egyesült papság társadalmi megítélésén. A rendelkezések természetesen nem a püspök Szatmárnémetiben szerzett tapasztalatai alapján kerültek megfogalmazásra, hiszen mindössze egy napja érkezett. Valójában itt a kánoni előírások egyfajta tárházáról van szó, melyre a joghatósága alá tartozó klérus erkölcsi és egyházfegyelmi reformját kívánta építeni. Általános, más zsinatokon is kihirdetett szabályok voltak ezek, melyek bekerültek a néhány évvel később kiadott katekizmusba is.³⁸ Céljuk a katolikus reform szabványaival összhangban lévő viselkedési/életvezetési modell kialakítása volt. Ez a modell volt az az eszköz, melynek segítségével az egyházmegye papsága fokozatosan felelős és fegyelmezett hivatásos testületté alakulhatott át, melynek tagjait gondos kiválasztás után nyernek felvételt. Új fejezetet kellett nyitni egy egész társadalmi réteg életében, amely egyes képviselői személyes hibái miatt már szembehelyezkedett a főpásztorral. A leggyakoribb kihágások a papok házasságához kötődtek: a papszentelés után kötöttek házasságot és adott esetben újra is házasodtak. Ezen esetek (melyeket De Camillis „más püspökök” tudatlanságával vagy kapzsiságával

utal néhány avasi pap jelenlétére („*Ex comitatu (sic!) Havasiensi ibidem congregati Sacerdotes*”) és három nagybányai papra („*Ex districtu Naibaniensi tres Sacerdotes illuc missi*”): ZSATKOVICS, ‘Napló’ (art. cit. 2. jegyzet), 706.

³⁴ „*Ex comitatu Ugociensi ibidem congregati Sacerdotes*”: Uo., 706.

³⁵ Vö. VASII, *Fonti canoniche* (op. cit. 19. jegyzet), 114.

³⁶ NILLES, *Symbolae* (op. cit. 21. jegyzet), 860–865; HODINKA, *Okmánytár* (op. cit. 1. jegyzet), 300–302. A szöveg újabb elemzése: VASII, *Fonti canoniche* (op. cit. 19. jegyzet), 114–116.

³⁷ PAPP GY., *A magyar görög-katolikus egyház partikuláris jogforrásai*, Budapest 1943, 24.

³⁸ A katekizmus 1726-os román nyelvű kiadását használtam: *Catechismuş saú învâţătura creştinească. În folosul neamului rusesc din Țara Ungurească. Dat afară prin ostrădia şi osteneala Marii Sale Domnului D. Ioan Iosif Decamillis, Ipiscopul Sebastului şi Muncaciului i proci. Cinului preofesc unit din legea grecească Vicarăşu Apostolicesc în Țara Ungurească întoarsă şi tipărită*, Simbăta Mare 1726, 280–282. A román nyelvű katekizmus újabb, 2002-es kiadását EVA MÁRZA gondozta (*Catechismul lui Iosif de Camillis. 1726*, Sibiu 2002). A ruszin nyelvű kiadáshoz: P. MAGOCSI – B. STRUMINSKYJ, ‘The First Carpatho-Ruthenian Printed Book’, in *Harvard Library Bulletin*, Cambridge, Mass. XXV, 1977, 297–310.

magyarázott³⁹) száma oly nagy volt, hogy az érintettek felfüggesztése vagy felései elbocsátására való kötelezése azzal a veszéllyel járt, hogy hirtelen egész közösségek maradnak pap nélkül. Ilyen körülmények között a püspök elhagyta a kezdeti kemény irányvonalat,⁴⁰ és Rómából felhatalmazást kért a felmentések megadására. Kérését azzal igazolja, hogy a radikális intézkedések ellene és az unió ellen hangolnák azokat, akik a szóban forgó házassági szokások régi meggyökerettségé miatt nem is voltak tudatában annak, hogy milyen nagy bünt követnek el.⁴¹ A térség valós helyzete arra kényszerítette tehát, hogy menet közben módosítsa reformprogramját és engedményeket tegyen olyan szabályok esetében is, melyek megváltozhatatlannak tűntek.

5. Szatmár vármegye döntése a papok porciófizetési kötelezettségéről

Szatmár vármegye vezetősége kihasználta azt, hogy a térség papsága Szatmárnémetiben ülésezett. Ahogyan De Camillis fogalmaz, „*az átkozott kálvinista prédikátorok*” ösztönzésére éppen a zsinat napján hozta meg a vármegye azt a döntést, mely kötelezi a görög katolikus papokat a porció megfizetésére. Egyszersmind a havonta fizetendő adó összegét is meghatározták.⁴²

A hatóságok két nemes küldött útján közölték a döntést a zsinaton résztvevőkkel. A bosszús püspök négy nap múlva tájékoztatta a hírről Kollonich Lipótot. Emlékeztette a bíborost arra, hogy addig a római katolikus papsághoz hasonlóan csak azoknak a görög katolikus papoknak kellett porciót fizetniük, akiknek a parókiális földeken kívül más javadalmuk is volt. A vármegyei döntés azonban nem tesz említést a közteher alól mentesültek köréről, hanem általánosságban a vármegye minden görög katolikus papjára kiterjeszti az adófizetés kötelezettségét, függetlenül attól, hogy van-e személyes tulajdonú földje. De Camillis kérte Kollonich bíborost, járjon közbe a vármegyénél annak érdekében, hogy ne változtassanak az addig adózási szokásokon. Az igazságtalan határozat előre látható hatása az lesz, hogy az adókkal túlterhelt *szegény egyesültek* elhagyják parókiáikat és kóbor papok lesznek. Továbbá püspöki tekintélye is csorbát szenved, fejezi be levelét De Camillis. Míg Monasterli vezette az egyesült papokat, mentesültek az adó alól. Az új püspök érkezésével viszont rosszabbra fordul sorsuk. A görög püspök megtapasztalta azon a napon, mennyire törékenyek az egyesült papság jogai és kiváltságai a helyi hatóságok szeszélyeivel szemben és mennyire függött egyházá-

³⁹ HODINKA, *Okmánytár* (op. cit. 1. jegyzet), 304.

⁴⁰ „*Io mi son dichiarato, che piu presto mi contentero morire, che far cosa scienter contro li preceti di dio e li canonici della s. chiesa*”: Uo.

⁴¹ *Litterae Episcoporum historiam Ucrainae illustrantes (1600–1900)*, (ed. A. WELYKYJ), vol. III (1665–1690), Roma 1974, 325–326; *Acta S. Congregationis de Propaganda Fide Ecclesiam Catholicam Ucrainae et Bielarunjae spectantia* (ed. A. WELYKYJ), vol. II, Roma 100.

⁴² HODINKA, *Okmánytár* (op. cit. 1. jegyzet), 304.

nak sorsa a terület potentátjainak jóindulatától. Újabb frontot nyitott hát papjai életkörülményeinek javítása és ezen társadalmi réteg kiváltságos jogi és társadalmi helyzetének elfogadtatása érdekében.⁴³

6. A „görögök” templomának felszentelése Szatmárnémetiben

A zsinat befejezése nem jelentette De Camillis látogatásának végét. A következő vasárnapon részt vett a *görög* (elsősorban szerb, illetve aromán és görög) kereskedők közösségének egy jelentős ünnepén. A zsinatnak is helyet adó, nem sokkal korábban befejezett templomot szentelte fel Szent Miklós tiszteletére.⁴⁴ Az ünnepség egyben megkoronázása is volt annak a sikeres küzdelemnek, melyet a kereskedők a városi hatóságokkal vívtak. A küzdelem 1685-ben vette kezdetét, amikor I. Lipót király engedélyt adott a kereskedőknek arra, hogy szertartásaik zavartalan végzése érdekében templomot és harangtornyot építsenek maguknak.⁴⁵ Az urakodó döntése az 1667-es kiváltságlevél nagy hiányosságát orvosolta, amire hivatkozva a városi hatóságok addig megakadályozták a templom építését. Az idegenek befogadásától egyébként is húzódozó városi hatóságok szemében a templomépítés nem csak azt jelképezte volna, hogy a kereskedők a város teljes jogú polgárai, hanem azt is, hogy hivatalosan elismert felekezetet alkotnak. Az uralkodói engedély kiadása után azonban nem kezdték el azonnal a kultuszhely építését. A helyhatóság tagjai kemény ellenállást fejtettek ki. Ebben az ellenállásban világosan körvonalazódnak azok az erőforrások, melyeket egy régi és zárkózott városi közösség mozgósítani tud önazonosságát biztosító kiváltsági védelme érdekében.⁴⁶ Az 1680-as évek végére azonban kifulladt az ellenállás. A császári hadsereg egyre növekvő jelenléte Felső-Magyarországon a bécsi udvar gazdaság- és valláspolitikai elképzeléseinek megvalósításában, valamint a térség ellenőrzésében jelentős szerepet játszott. Csak ilyen előfeltételek mellett válhatott lehetővé a szatmárnémeti templom felépítése és felszentelése, ami nem csak a kereskedő-kolónia önmaga elfogadtatásáért folytatott küzdelmét koronázta meg, hanem a katolicizmus sikerét is jelképezte a térség városaiban a protestantizmus befolyásával szemben.

⁴³ 1690. május 27-én, visszatérve Munkácsra, De Camillis ismételten kérte Kollonich bíborost, hogy járjon közbe a szatmári papok porciófizetési-kötelezettségének eltörlése érdekében: Uo., 306–307. A következő két évben újra és újra visszatér az egyesült papok jogainak és kiváltságainak tiszteletben tartására. Ezzel jelentős mértékben járult hozzá az 1692. augusztus 23-i Lipót-féle kiváltságlevél kiadásához.

⁴⁴ „...*dedicari Ecclesiam Graecam Sancti Nicolai ante Missae Solemnia*”: ZSÁTKOVICS, ‘Napló’ (art. cit. 2. jegyzet), 705.

⁴⁵ HODINKA, *Okmánytár* (op. cit. 1. jegyzet), 258–259.

⁴⁶ O. GHITTA, ‘Intrusi in uno spazio esclusivista: i »greci« di Mintiu’, in *Etnia e Confessione in Transilvania (secoli XVI–XX)*, a cura di FRANCESCO GUIDA, Roma 2000, 29–37.

7. A vizitáció befejezése és közvetlen hatása

Az újonnan felszentelt templomban május 15-én De Camillis püspök még két román diakónust is felszentelt, valamint egy János nevű papbikói szerzetes letette előtte a szerzetesi fogadalmat, felvéve a Joákim nevet.⁴⁷ Ugyanazon a napon a szatmári jezsuiták ebédmeghívásának tett eleget,⁴⁸ akik a térségben zajló uniós munkának hagyományos támogatói voltak.⁴⁹ Másnap – egyheti tartózkodás után – De Camillis kölcsön kocsiján elhagyta a várost. A görög kereskedők lovascsapata kísérte.⁵⁰ Ez a kedves gesztus minden bizonnyal enyhítette keserűségét, melyet a rangjához méltó társadalmi megjelenést biztosító anyagi javak hiánya okozott neki. A Szamos-parti görögnyelvű közösségben eltöltött egy hét felüdülést hozhatott neki a számára teljesen idegen nyelvi környezettel való találkozás után.

Így ért véget De Camillis püspök első látogatása az agilis Monasterli Demeter főesperes városában.⁵¹ Az általa katolikussá tett vagy katolikusnak megtartott papok és hívek attól a pillanattól kezdve az újonnan kinevezett munkácsi püspök joghatósága alá kerültek. A szatmárnémeti látogatásnak azonban nem csak az volt a célja, hogy a Habsburg-uralom alatt álló Felső-Magyarország legjelentősebb görög katolikus központja a munkácsi püspök fennhatósága alá kerüljön. De Camillis jelenlétének ösztönzőleg is hatnia kellett az unió elterjedésére. Jeleznie kellett a váradi vilajet és az Erdélyi Fejedelemség szomszédságában működő *görög szertartású* papok felé azt, hogy egy a császár és Kollonich bíboros által támogatott legitim püspök kezdte meg működését és joghatóságának kiterjesztését a térségben.

Hamarosan jelentkeztek annak jelei is, hogy a helyzet a görög főpap által elképzelt irányba mozdult el. 1690. június 10-én, elfogadva Ravasz Ferenc jezsuita javaslatát, Lipniczky Jeromost nevezte ki nagybányai helynökének (főesperesének).⁵² De Camillis szemszögéből rendkívül fontos volt, hogy a Szatmár vármegye keleti részén élő román papok és hívek őt ismerjék el, hiszen annak a Máramarosnak a közelében éltek, ahol legfőbb riválisa, az ortodox Jozsif Sztojka püspök működött. Augusztusban egy Kraszna vármegyei főesperes tájékoztatta arról, hogy tizenhat papjával együtt elismeri püspöki joghatóságát.⁵³ Ez volt az első jele annak, hogy a zsinaton tett hűségük hatást gyakoroltak az attól távolmaradókra is. 1690. október 27-én pedig Monasterli főesperes megkapta a Haditanács engedélyét, hogy látogatást végezzen Szatmár, Ugocsa, Szabolcs, Szolnok (Kővár-vidék)

⁴⁷ ZSÁTKOVICS, 'Napló' (art. cit. 2. jegyzet), 705.

⁴⁸ HODINKA, *Okmánytár* (op. cit. 1. jegyzet), 304.

⁴⁹ Itt Monasterli és a szatmári jezsuita rendház vezetőjének, Czernatonyi István együttműködésére utalok. A jezsuita páter a főesperessel együtt elnökölt azon a helyi zsinaton (1689. május 12.), amit a jezsuiták javaslatára hívtak össze: HODINKA, *Okmánytár* (op. cit. 1. jegyzet), 281.

⁵⁰ „...e mi accompagnarono per loro gratia alcuni mercanti Greci a cavallo”: Uo., 307.

⁵¹ A következő látogatására Szatmárnémetiben egy évvel később került sor (1691 májusában): A.S.C.P.F., *Greci di...*, vol. I, f. 117r; ZSÁTKOVICS, 'Napló' (art. cit. 2. jegyzet), 710.

⁵² Uo., 705.

⁵³ Uo., 709.

és Bihar vármegyékben,⁵⁴ ami egyértelmű jele annak, hogy a bécsi udvar támogatást nyújtott a görög katolikus felsőklérusnak az unió lehető legszélesebb körben való terjesztésére.

Az a folyamat, amit De Camillis Szatmárnémetiben tett látogatása elindított, nem volt se gyors, se pedig visszafordíthatatlan. A váradi török jelenlét okozta politikai bizonytalanság (Várad csak 1692 májusában szabadult fel), a térség *szakadár* püspökeinek unió-ellenes fellépése, valamint a kálvinisták ellenkezése (illetve időnként mindenezek kombinációja) egy időre erősen tompították a munkácsi főpásztor tevékenységének hatását. Szatmár vármegye esetében mindehhez hozzá kell tennünk azt is, hogy Monasterli főesperes 1692 januárjában meghalt. Ez azzal a következménnyel járt, hogy az év folyamán De Camillis püspöknek újjá kellett szerveznie a helyi görög katolikus struktúrákat és ismét el kellett ismertetnie magát.⁵⁵ A válsághelyzet sikeres megoldása után Szatmár vármegye visszanyerte korábbi jelentőségét és fontos előretolt déli helyőrségként szolgált abban a küzdelemben, melyet De Camillis az egykori török hódoltsági és erdélyi területek fölötti joghatóság kiterjesztéséért folytatott.

Fordította: Véghseő Tamás

⁵⁴ HODINKA, *Okmánytár* (op. cit. 1. jegyzet), 312–313..

⁵⁵ ZSATKOVICS, 'Napló' (art. cit. 2. jegyzet), 713, 716; GHITTA, *Nașterea unei biserici* (op. cit. 29. jegyzet), 136–139.

